

Psykiatri og professionssamarbejde – betydningen for differentiering i skolesystemet i Danmark i 1930-1950

Bjørn Hamre

The focus in this article is an analysis of the development of psychiatric practices in relation to the school system in Denmark in the period 1930-1950. The differentiation of schoolchildren in this period took place not only due to new and advanced testing practices but also due to the emerging collaborations between different professions, such as educationalists, psychologists and psychiatrists. The article examines these types of differentiation through an investigation of the forms of psychiatric institutionalizations related to the school system in 1930s and onward. These processes of differentiation developed because of a societal need to sort schoolchildren, thereby relating the shaping of new disciplines and professions within education, psychology and psychiatry. In line with Michel Foucault, the emerging collaboration is examined as an expression of biopower managing the life of the population and defining standards of normality and deviancy. The sources applied in the articles include a selection of documents from the key agents of the period.

Keywords: Child psychiatry, differentiation, professional collaboration

Bjørn Hamre, lektor, Københavns Universitet
hamre@hum.ku.dk

Introduktion

Psykiatrien og samarbejdet mellem professioner fik en afgørende betydning, når det handler om at legitimere differentiering af de skoleelever, der afveg fra normalitetsidealer. I denne artikel argumenterer jeg for, at en historisk forståelse af skolesystemets differentieringspraksisser bør inkludere en undersøgelse af de psykiatriske praksisformer, som blev udviklet i tilknytning til skolens differentieringsopgave i perioden 1930-1950 i den danske velfærdsstat. Denne differentieringsopgave må ud over analyser af de tilknytte-

de testningspraksisser, indbefatte analyser at opkomsten af de psykiatriske praksisformer, som blev udviklet i relation til skolen og i udviklingen af nye professionelle samarbejdsrelationer mellem lærere, psykologer og psykiatere. Disse praksisformer var i begyndelsen lokaliseret til København og Århus, hvorfor artiklen hviler på den præmis, at opkomsten af samarbejdet mellem skolesystemet og psykiatrien i de indledende år har været et fænomen, der var lokaliseret til de større byer. Opkomsten af disse samarbejdsrelationer sættes i artiklen i relation til Michel Foucaults forståelse af biomagten.

Pædagogikkens og skolens historie er ofte blevet skrevet ud fra forestillinger om den normale elev, hvor fokus har været på samfundets politiske målsætninger for skolen, eller på de materielle vilkår for livet i skolen. Fokus i skolens historie ofte har været på normer for, hvad og hvordan bestemte mål og normer omsættes i skolelivet. De former for pædagogik eller pædagogisk praksis, der relaterede til det eller dem, der afveg fra normerne har i mindre grad været genstand for det, der er blevet forstået som pædagogikkens historie. I dansk sammenhæng er der gennem de senere år sket nogle bevægelser i retning af større fokus på skolesystemets differentieringsprocesser, hvor fx analyser af skolepsykologien og udviklingen af videnskabelige test, har bidraget med analyser. Analyserne har fx kunnet bidrage med at forstå udviklingen af specialpædagogik som måde at håndtere afvigelse på i skolesystemet i velfærdsstaten. Kundsabsambition er i dette tilfælde at udvide analysen af skolesystemets håndtering af afvigelse ved at behandle de psykiatriske praksisser, der blev en del af differentieringsprocessen i perioden, og som på længere sigt blev en integreret i måderne, hvorpå skolesystemet foretog og legitimerede konstruktioner af normalitet og afvigelse. De psykiatriske praksisformer udviklede sig dels gennem presserende behov for nye institutionelle konstruktioner og professionelle samarbejder med direkte relation til skolesystemet, dels gennem udviklingen af børnepsykiatrien som selvstændigt felt, under indflydelse af internationale bevægelser og de tilgrænsende videnskabelige discipliner.

Nødvendigheden af samarbejdet om de elever, der blev anset som problematiske blev definerende for udviklingen af de institutionelle praksisformer, snarere end bevidste intentioner om at markere professionelle faggrænser. De tværgående netværk i perioden, bekræfter indtrykket af, at det var håndteringen af eleven i systemet, der var det fælles udgangspunkt for de senere etableringer af grænser mellem professioner og institutionelle praksisformer. Analysen af barnets problemer kaldte på nye forståelser og inddra-

gelse af andre professioner. Professionsgrænserne var endnu ikke klart definerede, men under tilblivelse i samarbejdet om den fælles sag. Grænserne etableredes under udvikling af nye praksisformer som: skolepsykologernes samarbejde med ambulante børneklínikker, skole-psykiatriske konsultationer i kommunalt regi, samarbejder med progressive pædagoger og senere børne-psykiatriske behandlingsafdelinger på hospitalerne. Psykiatrien i skolesystemet fik med sine undersøgelser og vurderinger betydning for anbringelsen af eleverne i forskellige skolemæssige kontekster. Billedet af, at professioner og praksisformer under skabelse bekræftes af periodens mange diskurser, der influerede det diskursive blik på barnet og dets mulige vanskeligheder: en generelt større opmærksomhed omkring sociale problemstillinger, et større fokus på forebyggelse og sundhed, den progressive pædagogiks indflydelse og de seneste udviklinger inden for børnepsykologi og psykoanalyse. De nye strømninger bredte sig gennem rejser og netværksdannelse, og fik betydning i udviklingen af samarbejder mellem lærere, psykologer og psykiatere. Kundsabsambitionen er derved, gennem en belysning af disse nye samarbejder og deres kontekster at bidrage med ny viden om psykiatrien som en særlig form for historisk differentieringspraksis i skolen.

Teori - metode

Artiklens metodologiske afsæt er Michel Foucaults og Nikolas Rose' forståelser analyser af disciplinærmagt, videnskabelige diskurser, og biomagt (Foucault; 2002; 2008; 2010; Rose 1985; 1995; 1998). Velfærdsstatslige institutioner er i tråd med dette blik disciplinerende rum og praksisser, der gennem videnskabelige diskurser producerer af normalitet og afvigelse. Statens funktionsmåde konfigureres gennem udøvelsen af biomagt, der regulerer og optimerer livspolitikker for befolkningen og samtidig orienterer sig mod subjektet gennem praktikker og diskurser for optimal livsførelse. Omfattende historiske og aktuelle studier af pædagogik og institutioner har anvendt Foucaults forståelser af magt og disciplin. Særligt studiet af adskillelsespraktikker: i form af normaliserende sanktioner, eksamen/undersøgelsen og ikke mindst overvågningen (Foucault 2002) har inspireret til analyser af magtudøvelse i den moderne institution. Velfærdsstatens professionelle udøver disciplinerende magt, der både fungerer som en makromagt, hvor skolesystemets funktion i staten bliver at udøve sorterede funktioner i forhold til de elever, der ansues at have talentet, og som en mikromagt, der formalise-

rer en række praksisser, der bidrager med konstruktioner af normalitet og afvigelse.

I sine analyser af tilblivelsen af det moderne subjekt er Nikolas Rose fortsat i dette analytiske spor, hvor særligt forståelsen af psy-discipliner som psykologien og psykiatrien i den moderne stat (Rose 1995;1998) medvirker til konstruktionen af det moderne subjekt ved at levere viden om subjektets indre og udvikler praksisser, der skaber adgang til dette. Psykologiens og psykiatriens funktioner fungerer som et bindeled i statens udøvelse af biomagt over individerne. I lyset af artiklens tematik kan udviklingen i videnskabelige discipliner og professioner i skolesystemet ses som stadig mere avancerede praksisser, der former udøvelsen af biomagten i velfærdsstaten. Det intensiverede samarbejde mellem professionerne, der får betydning i relationen mellem hjemmet, eleven, skolen og staten, kan ses som en udvikling af biomagten. Biomagten, eller biopolitikken, som Foucault også kaldte den, er derfor en forudsætning i forståelsen af de psykiatriske praksisformers betydning for skolen. I sine analyser af den moderne statsmagt opkomst så Foucault biopolitikken som del af en akse, der også udgjordes af sikkerhedsmekanismer og regeringskunst (guvernamentalitet) (Foucault 2008). I denne artikels sammenhæng, er det dog den biopolitiske magtudøvelse vi vil koncentrere os om.

Artiklens undersøgelse bygges derved på en præmis, at psykiatriens funktion i differentieringsprocesserne får betydning for, hvordan biopolitikken udformes i skolesystemet. Det er oplagt at se skolesystemets tiltagende testningsformer, som en del af disciplineringsmagten, men artiklens analyse søger at udvide analysen ved at inddrage forståelsen af biopolitikken. Selve artiklens undersøgelse består af en gennemgang af forskellige psykiatriske institutionaliseringer, også kaldet praksisformer, der fik betydning for skolens differentieringsprocesser. Undersøgelsen vil efterfølgende blive anvendt i artiklens afsluttende diskussion til at behandle spørgsmålene: Hvilken betydning fik psykiaternes entré i skolesystemet analyseret med det biopolitiske blik, og hvilken funktion skal samarbejdet mellem psykologerne og psykiaterne tilskrives i processen?

Gennemgangen af de psykiatriske institutionaliseringer er overvejende baseret på aktørernes egne beskrivelser af forholdene i form af udvalgte artikler fra perioden. Der er suppleret med biografiske oplysninger, hvor dette er skønnet nødvendigt. Tilgangen involverer selvfølgelig nogle metodiske spørgsmål. Aktørernes fremstillinger kan indeholde efterrationaliseringer, der fx kan stille egen professionsgruppe i et mere fordelagtigt lys, eller be-

retningerne kan være produceret på et tidspunkt, hvor grænserne mellem professionerne har været mere definerede end undervejs i sagsforløbet. Beskrivelserne af aktørerne anvendes primært til at eksemplificere indtrykket af de professionelle positioneringer. Samtidig er det klart at fremstillingerne også kan repræsentere de professionelles interesser i at positionere sig som faggruppe. Disse forbehold taget in mente, skrides i den konkluderende diskussion til en diskussion af, hvordan det biopolitiske blik kan bidrage med en forståelse af psykiaternes placering og indtræden i skolesystemets differentieringsprocesser. Som det vil blive vist indgik psykiaterne i interaktioner med skolens øvrige professionelle, lærerne og psykologerne. Hvordan kan disse interaktioner forstås med det biopolitiske blik?

Forskningsoversigt

Forskning om psykiatriens historiske tilknytning til pædagogiske institutioner og praksis placerer sig mellem en række forskningsfelter. De psykiatere, der fik betydning for skolens differentieringspraksis befandt sig i netværk med andre professionelle aktører: administratorer, psykologer, lærere, socialrådgivere der samlet prægede udformningen af set mere intensiverede professionelle samarbejder i etableringen af velfærdsstaten. Ud over interaktionen på tværs af faggrupper blev psykiaterne influeret af internationale og nordiske strømninger og netværk. Denne indflydelse bidrog til en ny forståelse af børns psykiske vanskeligheder, som noget der måtte forstås i egen ret og ikke forbindes med voksnes psykiske problemer. Den nye psykiatri på tærsklen til 1940'erne var i opposition til forståelsen af psykiske problemer som nedarvede fx i form af tegn på degeneration. Samfundsmæssigt repræsenterede de nye strømninger en moddiskurs i forhold til samtidens samfunds- og socialpolitiske forståelser af bestemte befolkningsgruppers degeneration, som det fx kom til udtryk i en række lovgivningsarbejder (Kirkebæk 1985; Koch 1996), såvel som i lærernes forståelser af intelligens og åndssvaghed (Hamre 2012).

Forskningsmæssigt, er genstandsfeltet psykiatri, børn og de differentieringsprocesser de blev en del af i skolesystemet, placeret mellem en række øvrige forskningsfelter: skolepsykologien og IQ-testningens betydning for differentiering, den progressive pædagogiks fordring om et nyt individ- og humanistisk orienteret børnesyn samt den internationale børnepsykiatris indflydelse fra psykoanalysen, såvel som den mentalhygiejniske bevægelse, der satte normer for et nyt blik på barnets sundhed. At forstå psykiatriens

rolle i skolens elevdifferentiering tager i særlig grad afsæt i den forskning, der har bidraget med viden om testningens og skolepsykologiens bidrag til videnskabeliggørelsen af elevdifferentieringen i skolen gennem testning (Bendixen 2006; Axelsson 2007; Ydesen 2011; Hamre 2012; Hamre & Ydesen 2014). Ud over den skandinaviske forskning er etableret et stort internationalt forskningsfelt omkring den historiske sammenhæng mellem eugenik, psykologiens opståen og samfundsmæssige funktion, og mental testning (Rose 1985; Gould 1996; Carson 2007; Mülberger 2014). Analyserne har i særlig grad bidraget til at forstå psykologiens og IQ-testningens samfunds- og skolemæssige funktion. Analyser af den progressive pædagogik har bidraget til at forstå feltet mellem pædagoger, lærere, psykologer, og hvordan nye børnesyn introducerede et nyt humanistisk syn på barnet, der satte nye normer for vurdering af normalitet afvigelse (Nørgaard 2005; Øland 2009; Bayer og Kristensen 2015). Forskningen i de to traditioner viser, hvordan nødvendigheden af at kunne levere videnskabelige tests blev forbundet med betydningen af individualisering og differentiering i pædagogisk praksis.

Sideløbende med disse traditioner har andet forskning haft fokus på børn i historisk psykiatriske praksisformer på udvalgte institutioner (Junghans 2012; Kragh et al. 2015; Frydendahl Larsen 2017), mens noget forskning bidraget med viden om relationen til børneforsorgen og børnepsykiatrien som del af behandlingsområdet opkomst (Nøhr 1992; Sandbjerg Hansen 2011). I skandinavisk sammenhæng er børnepsykiatrien, den mentalhygiejniske bevægelse og til dels relationen mellem skole og børnepsykiatri desuden undersøgt i historiske analyser (Qvarsell 1985; Ludvigsen & Seip 2009; Ludvigsen 2010; Zetterqvist-Nelson 2012). Med ambitionen om at undersøge psykiatriens opkomst i relation til skolesystemets differentieringsproces, herunder samarbejdet mellem psykologer og psykiatere, placerer nærværende artikels undersøgelse mellem de nævnte forskningsområder. Derved fortsættes påbegyndte bestræbelser på at analysere psykiatriens funktion i relation til skolens differentieringsprocesser (se Hamre 2017; Ydesen, Hamre & Andreassen 2018; Hamre, Ludvigsen & Axelsson 2019).

Nye institutionsformer, praksisser og aktører

I perioden 1930-1950 udvikledes en række institutionaliseringer og praksisformer, der med psykologien og psykiatrien som grundlag fungerede legitimerende i skolens differentiering af elever. Differentieringen var i begyndelsen ikke nøje bundet op på professionsgrænser. Det nye tankegods, der var

en del af de internationale strømninger, appellerede på tværs af de psykologiske og psykiatriske professionsforståelser. Hvilke professioner, der skulle tage sig af hvilke områder var under afklaring. Der var betydelige forskelligheder på, hvordan differentieringen blev grebet an i de nordiske lande (Hamre, Ludvigsen & Axelsson 2019). I Danmark, Norge og Sverige blev IQ-testning eksempelvis foretaget af både læger, psykologer og lærere, med stor national varians i hvilke professioner, der kom til at varetage testningen.

I en dansk sammenhæng har fokus, som fremgået af forskningsoversigten i forrige afsnit, særligt været på psykologien, psykologernes og IQ-testningens betydning for skolens differentierings behov i begyndelsen af 1900-tallet. Det er blevet vist, hvordan testpsykologien leverede et videnskabeliggjort grundlag for at differentiere elever. Det er i mindre grad belyst, hvordan psykiatriske begrundelser og praksisformer ligeledes indgik i argumentationen for sorteringen af eleverne. De problembeskrivelser af vanskelige elever, som skolerne producerede lod sig vanskeligt placere i testpsykologiens prøver og intelligensparameter, og her blev kaldt på andre legitimeringer af differentieringen. Kategorier som problembørn eller bare vanskelige kaldte på andre undersøgelser end IQ-testningen og her blev der etableret et samarbejde mellem psykologerne og psykiaterne. Samarbejdet var i begyndelsen præget af et behov for at afklare de professionelle roller. Her kan aktørernes egne beskrivelser af etableringen af samarbejdet ses som tydelige professionelle markeringer af særlige ansvarsområder.

I Danmark blev testpsykologien og etableringen af skolepsykologiske kontorer afgørende for skolens indledende differentieringer. Skolepsykologien og dens aktører blev centrale for udviklingen af samarbejdet med psykiatrien. I 1925 blev Udvalget for Skolepsykologiske Undersøgelser grundlagt på foranledning af docent R.H. Petersen, som var docent på afdelingen for anvendt psykologi ved Københavns Universitets psykologiske Laboratorium (Hamre og Ydesen 2014). Dette arbejde havde til formål at udarbejde standpunktsprøver og intelligensprøver i skolen og blev støttet af Københavns og Frederiksbergs skoledirektioner. De kommende skolepsykologer i hhv. Frederiksberg og København, Henning Meyer (1885-1967) og Sofie Rifbjerg (1886-1981), blev tilknyttet arbejdet og i begyndelsen af 1930'erne blev den kommende leder af det skolepsykologiske arbejde i Københavns Kommune Ulnes Olsen (1893-1938) ligeledes tilknyttet. I 1930 blev den første danske standardiserede Binet-Simon udarbejdet i 1930 med Sofie Rifbjerg som deltager i arbejdet. Politisk og økonomisk medvind i kommunen gjorde det muligt at oprette Skolepsykologisk kontor i 1934 på Frederiksberg, under

Henning Meyers ledelse (Hamre og Ydesen 2014). I 1935 tog Ulnes Olsen næste initiativ, da han i København indrettede et skolepsykologisk kontor i sin dagligstue. I 1936 blev der etableret et centralt Skolepsykologisk kontor for hele Københavns Kommune på Hans Tausens Skole. Udover Ulnes Olsen, blev også Sofie Rifbjerg ansat ved kontoret på fuld tid, og da der i 1937 blev der oprettet en stilling som leder af kontoret, som blev stilling besat af Ulnes Olsen. Da han døde blev Rifbjerg leder af kontoret indtil 1945. Senere blev Bodil Farup (1906-1967), der var lærer, men uddannede sig til cand. psych. i 1945, også ansat på Skolepsykologisk kontor 1939-50 (Willadsen, 2003I). Pionerarbejdet inden for skolepsykologien om de elever, der blev betragtet som problematiske, førte til et samarbejde med psykiaterne. Dette indledende samarbejde blev i begyndelsen etableret gennem ad hoc løsninger, så akutte problemstillinger kunne håndteres. Professionernes relation til skolesystemet og deres interne samarbejde var under etablering og de tiltag, der var behov for i den enkelte situation var i vid udstrækningen været op til de professionelle aktører udformning.

De skolepsykologiske aktører var eksponenter for samarbejdet med psykiaterne, men der var også en række uddannede psykiatere, der i de følgende tog initiativer, der udvidede og fornyede samarbejdet om differentieringspraksisser. Til denne kreds hørte: Margrethe Lomholt (1903-1990), Erik Strømgren (1909-1991), Marie Benedicte Gregersen (1902-1960), Karen Margrethe Simonsen (1903-1953), Georg. K. Stürup (1905-1988) og Gudrun Brun (1906-1993)¹. I forskellige konstellationer og netværk udgjorde blev de sammen med psykologerne centrale aktører i etableringen af de psykiatriske praksisformer, der fik betydning for skolens differentieringer af eleverne i perioden 1930-1950.

Rådgivende klinikker

I England og USA, såvel som i Skandinavien, kom der større fokus på befolkningens mentale sundhed, og der blev grundlagt mentalhygiejniske bevægelser og psykiatriske rådgivningsklinikker, hvor rådgivning og af familier og børn kom i fokus (Qvarsell 1985; Hamre, Ludvigsen & Axelsson 2019). I samfundet generelt kom der i mellemkrigstiden en stærkere forbindelse mellem politik og videnskab, hvor arvebiologiske synspunkter inden

¹ Som kilde til personårstal og en del af de øvrige biografiske oplysninger om de nævnte personer er bl.a. anvendt: Dansk biografisk leksikon (Harding & Ostenfeld 2019; Rosenberg 2019) og Dansk Kvindebiografisk Leksikon (Kjeldsen 2003; Petersson 2003; Willadsen 2003II; Willadsen 2003III.) Se referencelisten.

for lægevidenskaben eksisterede side om side med progressive idéer om barnets udvikling (Petersen, Petersen & Finn 2012, 587-588). Inden for børneforsorgen fik nye discipliner psykologi og psykiatri gradvist større betydning i forståelsen af børns vilkår. I København blev der i 1930'erne etableret poliklinikker, som var ambulante klinikker for børn, der vurderedes at have psykiatriske problemer. I København var der eksempelvis et meget stort antal københavnske børn, der blev opfattet som nervøse, vanskelige eller på anden vis vurderedes at have psykiske problemer. Henvisningen til klinikkerne foregik gennem sygekasselægerne, gennem skolerne og ved at forældre selv henvendte sig på klinikkerne. Der var de børn, som skolepsykologerne vurderede burde undersøges i et samarbejde med en psykiater. Psykologen Henning Meyer havde under besøg hos den verdenskendte psykolog Cyril Burt i England set, hvordan Burt havde organiseret et samarbejde mellem skolepsykologerne og børnepsykiatriske rådgivningsklinikker. Denne organisering overførte Meyer til praksis på Frederiksberg, hvor han i 1935 indledte et samarbejde med Rigshospitalet, således at han kunne henvise børn til psykiatriske undersøgelser (Gjerløff *et al.* 2014, 248). Med samarbejdet var en ny type institutionel praksis blevet etableret i skolens differentiering af elever.

På Rigshospitalets psykiatriske afdeling tog 1.reservelæge Otto Jacobsen i 1935 initiativ til oprettelsen af en poliklinik for nervøse og vanskelige børn. På foranledning af skoledirektør Thorkild Jensen blev Ulnes Olsen fra maj 1935 tilknyttet klinikken som psykologisk-pædagogisk medhjælp. Fra 1937 blev Georg Stürup ansat som 1.reservelæge på poliklinikken, hvor Erik Strømgren også arbejdede i en periode. Stürup havde taget medicinsk embedseksamen i 1929, tog i 1930'erne sin psykiatriske uddannelse på Rigshospitalet og blev speciallæge i psykiatri i 1940 (Rosenberg 2019). Hans område var retspsykiatri, men han var desuden bredt interesseret i mentalhygiejne, socialpolitik og børnepsykiatri. Han var tilknyttet som psykiatrisk konsulent ved børnehjem og skoler og deltog i tidens debatter omkring udviklingen af en børnepsykiatri. I Københavns Kommune viste der sig fortsat et stort behov for at kunne undersøge børn for psykiatriske problemer. Ud over klinikken på Rigshospitalet blev derfor etableret et lignende samarbejde mellem psykologer og psykiatere på Kommunehospitalets psykiatriske afdeling i 1935, hvor Ulnes Olsen ligeledes blev tilknyttet.

”For det første havde lederen af Rigshospitalets psykiatriske Poliklinik anmodet om at få psykologisk og pædagogisk assistance til ved behandlingen af de problembørn, som kom til undersøgelse der. Hvis et

barn viste så store opførselsvanskeligheder, at forældrene eller lærerne syntes at, ”der måtte være noget i vejen” med det, så var der i grunden kun lægerne til at tage sig deraf. Og da hjemmets læge, sygekasselægen, i reglen hverken havde tid eller kompetence til at tage sig af sådanne tilfælde, blev resultatet en henvisning til den nævnte poliklinik. Og her var det i grund, det skolepsykologiske arbejde i København begyndte.” (Grue-Sørensen 1947, 9).

Samarbejdet mellem klinikkerne i København og skolepsykologerne blev således fremledt af behovet for at kunne trække på psykologisk-pædagogisk assistance i arbejdet med de mange børn, der kom ind med problemer. I 1938 oprettedes endnu en poliklinik på Bispebjerg Hospital. Klinikkerne opstod i praksis ved ansættelser af en eller flere psykiatere, der som særligt kompetenceområde fik udviklingen af samarbejdet omkring børn med problemer. Klinikkerne var således en institutionel praksis, hvor kompetenceområderne og professionsafgrænsningen mellem psykologer og psykiatere var under opbygning. Ulnes Olsen, der som den første skolepsykolog i Københavns Kommune fik stor indflydelse på udviklingen af samarbejdet, gjorde sig i 1938 følgende overvejelser om arbejdsfordelingen mellem skolepsykologerne og børnepsykiaterne:

”Et særligt område danner den kliniske skolepsykologi, der ud fra en biologisk-psykologisk indstilling over for barnets sjælelige udvikling søger at redgøre for de virkelige eller tilsyneladende afvigelser fra det nogenlunde ligevægtige og harmoniske sjæleliv. Den kliniske skolepsykologi må derfor ikke alene bygge på børnepsykologien, men den må også hvile på børnepsykiatrien, der beskriver de anormale tilstande i barnealderen. Skal der opnås resultater i dette arbejde, må psykologisk uddannede pædagoger arbejde i fællesskab med læger med speciel psykologisk uddannelse. Det skal fremhæves at der i den praktiske virksomhed på dette felt må arbejdes med en passende blanding af teoretisk og praktisk indstilling over for problemerne.” (Ulnes Olsen 1938, 2).

I praksis har der foregået en forhandling mellem grænserne for det skolepsykologiske og børnepsykiatriske arbejde. Den sociale forståelse, der i stigende grad indgik i forståelsen af børns problemer medvirkede til inddragelsen af nye faggrupper. På såvel Rigshospitalet som Kommunehospitalet blev der i slutningen af 1930'erne desuden tilknyttet socialhjælpere (senere kaldt socialrådgivere) til arbejdet med børnene, der havde til opgave at undersøge

børnenes hjemlige forhold. Socialrådgiverene blev inddraget i det begyndende samarbejde mellem hjemmet, børnepsykiaterne og skolevæsenet. Udviklingen viser en tiltagende professionel organisering af samarbejdet omkring de børn, der blev vurderet problematiske. Poliklinikkernes ekspansion i Københavns Kommune viste et stigende pres for at hjælpe de mange børn, der blev henvist. Klinikernes rådgivende funktioner betød inddragelsen af en række professionelle i arbejdet med rådgivningen, hvilket belyses af følgende citat fra Margrethe Lomholt, en af de andre pionerer i etableringen af samarbejdet mellem skole og psykiatri:

”Arbejdet på disse klinikker var af udpræget rådgivende art. I samarbejde med skolepsykologer og socialrådgivere talte man med barnets forældre, satte sig i forbindelse med lærerne, eventuelt med børnehjems og fritidshjemsleder og søgte ved samtaler og rådgivning at ændre disses indstilling til barnet. Tillige søgte man, hvor det skønnedes af betydning, at omplacere barnet i skolen ved henvisning til hjælpeklasse, observationsklasse eller andre særklasser. Målet var herigenom at ændre eller modificere barnets miljø og derigennem lette barnets tilpasning til hjem og skole. Viste disse foranstaltninger sig utilstrækkelige havde man sjældent anden udvej end fjernelse af barnet gennem Børneværnet med anbringelse på børne- eller skolehjem” (Lomholt 1950, 59).

Analytisk kan etableringen af de rådgivende klinikker og samarbejdet med skolesystemet ses som en omfattende disciplinærmagt, der gennem udvikling af ny viden og nye praksisser opnåede stadig større viden om borgerne med øgede muligheder for overvågning. Staten udviste en øget interesse for befolkningens fysiske og mentale sundhed og udviklingen af psykologien og psykiatrien i perioden var del af en biopolitisk formning af befolkningen, hvor de nye discipliner og deres praksisformer bidrog med nye måder at forme og lede den enkeltes liv. Psykisk og mental sundhed blev vigtigt i produktionen af grænserne mellem normalitet og afvigelse.

Observationshjemmet på Virginiavej

Mellemligstiden var præget af mange forskellige strømninger og de, der var engageret i barnets sag havde faglige baggrunde i både psykologien, psykiatrien og den progressive pædagogik. Det fælles engagement viste sig gennem etableringen af pædagogiske – psykiatriske eksperimenter. Den ambulante behandling på rådgivningsklinikkerne havde synliggjort et behov for

initiativer, hvor de børn, der blev anset som vanskelige kunne blive observeret over en mere samlet periode. I 1937 blev *Observationshjemmet på Virginiavej* oprettet på et privat initiativ. Her blev Marie Benedicte Gregersen ansat som forstander og Georg Stürup som læge og psykiater (Kjeldsen 2003). Gregersen var ikke psykiater, men fik gennem sit virke central betydning for opbygningen af børnepsykiatrien særligt til de nye psykiatriske tanker, der inddrog miljøets betydning i forståelsen af børns problemer. Hun var uddannet lærer fra Zahles seminarium, og i 1934-37 overinspektør ved børneforsorgen. Desuden var hun medlem af den befolkningskommission, der efter svensk inspiration var etableret i Danmark. Fra 1937 var hun leder af børneobservationshjemmet på Virginiavej, indtil hjemmet lukkede i 1941. Ud over Stürup blev Erik Strømgren og Karen Margrethe Simonsen ansat som medhjælpende psykiatere. Strømgren blev uddannet som læge i 1934 og specialiserede sig senere i psykiatri (Harding & Ostfeldt 2019). Efter tiden på observationshjemmet deltog han fra 1940 i opbygningen af den børnepsykiatriske afdeling på Rigshospitalet under overlæge Hjalmar Helweg. Desuden blev skolepsykologen Harald Torpe tilknyttet observationshjemmet på vegne af Frederiksberg skolevæsen. Gregersen blev eksponent for samarbejdet mellem de progressivt indstillede pædagoger, og de psykiatere, der engagerede sig i psykologiske og pædagogiske forståelser af børns problemer. Med oprettelsen af observationshjemmet var udviklingen af psykiatriske praksisformer for børn gået ind i en ny fase, hvor børn kunne blive observeret i flere måneder af professionelle, med kompetencen i børns psykiske vanskeligheder. Observationshjemmet blev anerkendt af Socialministeriet som et optagelses- og iagttagelseshjem. I en årsberetning udarbejdet af Gregersen og Stürup i 1938 blev formålet således defineret:

”Hjemmets opgave er den psykiatriske-pædagogiske observation af børnene, resulterende i en udførlige erklæring med angivelse af det for vort skøn mest hensigtsmæssige anbringelsessted, samt eventuelt visse retningslinjer for en særlig behandling af barnet efter dets udskrivelse herfra” (Beretning om arbejdet på Børneobservationshjemmet, Virginiavej 5, fra 2. febr. 1937 til 1. jan. 1938, Den Frie Skole, M.B. Gregersen og Georg Stürup, 28).

Hjemmet havde plads til i alt 16 børn, hvilket var i underkanten i forhold til behovet for pladser. Siden det første barns indskrivning den 24/3-37 var der frem til 1/1-38 modtaget i alt 30 børn. Ud over forstanderinden og den psykiatriske leder var desuden en økonom, sygeplejerske og børnehavelæ-

rerinde ansat. Der blev lagt vægt på hjemmets funktion som en psykiatrisk-pædagogisk institution. Blandt de løst tilknyttede var socialhjælpere og småbørnslærere, hvor Strømgren og Simonsen som læger også periodisk var tilknyttede. Det begyndende samarbejde mellem de pædagogiske og psykiatriske professionelle viser, hvordan tilblivelsen af det professionelle arbejde omkring barnet som sag blev skabt i fælles interaktioner og forhandlinger af, hvad der lå inden for de forskellige professionsgrænser. På et uddannelseskursus for arbejdere i børneforsorgens tjeneste i 1939 vurderede Erik Strømgren dette arbejde således:

”Ved valget af lægelig medhjælp er der flere ting, pædagogen må erindre: Børnelægerne interesserer sig ofte kun for de rent organisk betingede lidelser, og langt den overvejende del af psykiaterne har hentet deres viden fra studiet af det voksne menneske, et studium og deraf følgende terapi, der er forskellig fra børnepsykiatrien, som i øvrigt er en ung videnskab – første gang for alvor taget op af den psykoanalytiske skole. Senere har den vundet indpas i alle psykiatriske skoler.” (Strømgren, Børnesagens Tidende, 1939, 110).

Indholdet i feltet børnepsykiatri og dens tilknyttede praksisformer var under udvikling og indflydelse af samarbejdet med skolesystemet og pædagogerne. På observationshjemmet foregik psykiaterens besøg en gang om ugen, hvor journalerne blev gennemgået, hvor intelligensprøver og andre prøver blev foretaget, og hvor psykiateren havde samtaler med børnene (Beretning om arbejdet på Børneobservationshjemmet, Virginiavej 5, fra 2. febr. 1937 til 1. jan. 1938, Den Frie Skole, M.B. Gregersen og Georg Stürup, 29). I perioden 24/3-31/12 1937 var 10 piger og 20 drenge indlagt, og af disse var de 14 henvist af Rigshospitalets psykiatriske poliklinik (de øvrige af børneværnsudvalg (7), samt klinikker og private m.fl.). De fleste af børnene var blevet anbragt på stedet på foranledning af børneværnsudvalg. Gennem observationer af børnene, var formålet at tilrettelægge så præcis en behandling som muligt. Observationstiden for de vanskelige børn varede i gennemsnit 3 måneder. Af beretningen fremgår, at der blev gjort en særlig pædagogisk indsats i forhold til børnenes ankomst til hjemmet: ”For dem alle gælder det, at vi må have tid til at vinde deres tryghed og hjælpsomhed, det vil sige at vi må hjælpe dem til rette og ikke kræve ansvar af dem, før de er i stand til at påtage sig det” (s.32). Skolegangen var organiseret til to timer om dagen. Forholdet mellem arv og miljø udgjorde et parameter i bestemmelsen af det

enkelte barns vanskeligheder og dermed i muligheden for at stille en diagnose:

”Når man kender barnet tilstrækkeligt, samles alt det indsamlede materiale i en ekstrakt, der søges gjort så fyldigt at den giver et klart billede af vor syn på barnets. Miljøvanskeligheder stilles i reglen i modsætningsforhold til det uklare, i arbejdet med børn praktisk betydningsløse begreb psykopati. Hvor stor en videnskabelig betydning dette end kan have, siger det for pædagogen intet om, hvorledes han skal gribe sagen an, og i sit billede viser det sig altid som en samvirken af miljøforholdene og de medfødte anlægsejendommeligheder, karakter-syge eller hvad man nu vil kalde det.” (s.35).

Arbejdet på observationshjemmet afspejler en tid, hvor biologiske forklaringer anvendtes sammen med nyere sociologiske forståelser i vurderingen af barnets problemer. Der manglede på dette tidspunkt egnede behandlingssteder efter opholdet på observationshjemmet, så mange børn blev der længere end selve observationstiden. I årsberetningen for det første år udtryktes allerede ønske om, at observationerne i stedet burde foretages på en børnepsykiatrisk klinik på et hospital, efter psykiatrisk-pædagogiske principper, dvs. hvor der både var en hjemlig og tryk atmosfære, men hvor lægen også regelmæssigt kunne observere og tilse børnene, fremfor som på hjemmet, hvor psykiaterne skulle tilse børnene en gang imellem (Beretning om arbejdet på Børneobservationshjemmet, Virginiavej 5, fra 2. febr. 1937 til 1. jan. 1938, Den Frie Skole, M.B. Gregersen og Georg Stürup). Overordnet set var samarbejdet mellem pædagoger, psykologer og psykiatere i 1930'erne under etablering. Inspirationen til samarbejdet kom fra retninger som børnepsykologien, psykoanalysen, den mentale helsebevægelse og progressivismen, og professionerne lod sig på forskellig vis inspirere af retningerne i forståelsen af deres professionelle opgaver og funktioner. I 1940'erne fortsatte bestræbelserne på professionsafgrænsninger gennem nye samarbejdsformer, som både var en videreførelse af den skolepsykologiske praksis med inddragelse af psykiatrien og gennem oprettelsen af børnepsykiatriske hospitalsafdelinger, der havde til formål at imødekomme behovet for at behandle det stigende antal børn med psykiatriske diagnoser.

Skolepsykiatri i tilknytning til skolepsykologiske kontorer

I København var der en stigning i antallet af børn, der blev henvist til de skolepsykologiske kontorer, og dette lagde også pres på behovet for psykiatrisk konsultation. Som alternativ til henvisning til rådgivningsklinikkerne etableredes som del af skolesystemet skolepsykiatriske konsultationer i tilknytning til de skolepsykologiske kontorer (Hamre 2017). På Skolepsykologisk Kontor i København blev læge og psykiater Karen Margrethe Simonsen ansat som skolepsykiater i 1941-1944. Simonsen, der var uddannet cand.med. fra Kbh.s universitet i 1930, bidrog gennem foredrag og artikler til at udvikle børnepsykiatrien (Petersson 2003). I 1940 var hun blevet speciallæge i psykiatri, og som flere af de øvrige børnepsykiatere involveret i de psykiatriske praksisser, hvor skolens professionelle samarbejdede med psykologer og psykiatere om de børn, der blev opfattet som vanskelige, herunder Observationshjemmet Virginiavej og de psykiatriske klinikker på hhv. Rigshospitalets og Kommunehospitalets psykiatriske afdelinger. På det skolepsykologiske kontor fik Simonsen et tæt samarbejde med kontorets leder Sofie Riffbjerg omkring de elever, som skolerne henviste til undersøgelse. Her var arbejdsfordelingen sådan, at skolepsykologen afgjorde hvilke elever, der skulle henvises til skolepsykiateren, men ansættelsesmæssigt sorterede psykiateren derimod direkte under den ledende skolelæge i kommunen.

I Århus blev psykiater Margrete Lomholt ansat af kommunen i skolevæsenet som skolepsykiater i 1940 (Willadsen 2003III). Skolepsykiatrisk kontor oprettes i nogle lokaler på Frederiks Allés Skole. Lomholt havde taget medicinsk embedseksamen 1930 og videreuddannede sig med speciale i børnepsykiatri. I 1938 blev hun ansat som 2. reservelæge ved Bispebjerg hospitals psykiatriske afdeling, i 1940 som 2. reservelæge ved Århus Kommunehospitals børneafdeling. Ligesom Simonsen fik hun i 1940'erne stor indflydelse på udformningen af børnepsykiatrien, og de relationer, der kom til at definere samarbejdet med skolen og psykologerne. I 1947 ændredes navnet til Skolepsykologisk kontor og skolepsykolog Gunnar Velsing-Rasmussen blev ansat. Skolepsykologens og skolepsykiaterens arbejde var ifølge Lomholt så overlappende, at det ikke gav mening med en skarp opdeling:

”... ud fra de erfaringer jeg har gjort i Århus, at en ordning hvor psykiaterens lukkes ind i det daglige arbejde med psykologen, naturligvis sådan at skolepsykologen er leder af kontoret, og at der finder en vis arbejdsdeling sted, men uden principielle skarpe grænser, vil være langt at foretrække. Arbejdet er så broget og kompliceret og kræver som alt mentalhygiejnisk arbejde i udpræget grad, at de forskellige in-

stanser samarbejder, så at problemerne kan blive belyst fra alle mulige synsvinkler” (Lomholt 1950, 60).

De skolepsykiatriske kontorer var organiseret under skolevæsenet, og her samarbejdede skolen, psykologerne, psykiaterne og i nogle tilfælde socialhjælpere om at undersøge de børn og elever, der blev opfattet som problematiske. Dette institutionaliserede samarbejde fremviste dog vanskelighederne i professionernes afgrænsninger af kompetenceområder i undersøgelsen af børnene. I Københavns Kommune var der fx uenigheder mellem Sofie Riffbjerg og Karen Margrethe Simonsen, idet Simonsen mente for få børn blev henvist til den psykiatriske undersøgelse (Hamre 2017; Ydesen, Hamre & Andreassen 2018). At dette samarbejde mellem professionerne ikke var uproblematisk kan fremlæses af de refleksioner Lomholt gjorde sig efter årene på Det Skolepsykiatriske Kontor i Århus:

”Spørgsmålet om samarbejdet mellem psykolog og psykiater er vel nok et af de mest brændende inden for alt mentalhygiejniske arbejde i øjeblikket. Det er beklageligt, når man både blandt psykiatere og psykologer ofte får indtryk af at bestræbelserne i første række går ud på at sætte grænser for hvers kompetence. Man burde fra begge sider kunne indse, at arbejdsmarken er så stor, at problemet ikke er at forhindre, at man griber ind på hinandens gebeter, men tvært i mod at slå fast, at begge parter skal græsse side om side på de samme marker” (Lomholt 1950, 60).

Citatet giver et billede af, at etablering af samarbejdet har været præget af bestræbelser på at aftegne faggrænser mellem professionerne, og at den enkelte profession ikke snævert definerede sig i forhold til genstandsfeltet. Professionerne skolepsykolog og børnepsykiater var i praksis endnu ikke afgrænsede specialer, men det fælles genstandsfelt betød, at de i høj grad måtte definere sig i forhold til hinanden. Skolepsykologerne fik deres egen uddannelse i 1944, hvor børnepsykiatrien endnu ikke var etableret som selvstændigt medicinsk felt. Senere, da der blev oprettet børnepsykiatriske hospitalsafdelinger kunne noget tyde på, at psykiaterne fik bedre muligheder for at afgrænse sig i samarbejdet med skolesystemet. Set i lyset af artiklens indledende teoretiske perspektiv, kan det skolepsykiatriske samarbejde inden for skolesystemet ses som en knopskydning i en stadig mere avanceret biopolitik, hvor diskurserne opnår større viden om barnets og familiens liv.

Socialpædagogik og psykiatri - fælles netværk

Pædagogikken og dens udøvere kom til at præge forståelsen af børnepsykiatrien. Udviklingen kan på nogle punkter minde om samspejlet mellem den tidlige skolepsykologi, IQ-testningen og den progressive pædagogik. Optagetheden af viden om socialpolitik, psykoanalyse, børnepsykologi, mentalhygiejne og reformpædagogik cirkulerede mellem skolepsykologerne, de progressive pædagoger og de psykiatere, der kom til at tegne børnepsykiatrien i løbet af 1940'erne. Det kom også til udtryk i samarbejde om pædagogisk praksis. Psykiatere som Karen Margrethe Simonsen og Margrethe Lomholt var influeret af 'Børnesagen' og anlagde et socialt og miljøorienteret syn på børns vanskeligheder. Som med Observationshjemmet på Virginiavej var pædagoger og psykiaterne fælles om at være involverede i det pædagogiske arbejde med børn, der blev opfattet som vanskelige eller nervøse.

Her blev Margrethe Lomholt en vigtig part i udviklingen af samarbejdet. Hun havde udviklet sin interesse for psykoanalysen gennem uddannelse hos den norske Reich-inspirerede psykoanalytiker Nic Waal, som hun havde privat kontakt til. I 1948 udgav Lomholt en lærebog i Børnepsykiatri (Lomholt 1948), der præsenterede et børnesyn, der under indflydelse af den seneste udvikling inden for børnepsykologien og psykoanalysen, præsenterede pædagogiske overvejelser over samarbejdet med skolen, lærerne og forældrene. Det var ligeledes i 1948, at Anna Freuds bog: *Psykoanalytisk behandling af børn* (Freud 1948), udkom på dansk, og som repræsenterede en af de strømninger, der blev vigtige i den danske forståelse af børnepsykiatrien.

Som del af et kulturradikalt miljø gik Margrethe Lomholt ind for moderne opdragelse af børn, og samarbejdede med reformpædagogisk orienterede pædagoger, lærere og skolepsykologer i både København og Århus. I 1944 involverede hun sig i etableringen af et socialpædagogisk seminarium i Århus, der var målrettet børnehavelærerinder og børneforsorgsarbejdere (Wiladsen 2003III). Her blev arbejdsfordelingen sådan, at Marie Benedicte Gregersen blev forstander, Erik Strømgren underviste i Sindshygiejne og børnepsykiatri og Lomholt i Almindelig Hygiejne (Et socialpædagogisk seminarium i Århus for børnehavelærerinder og andre børneforsorgsarbejdere, 1944).

I 1945 blev Socialpædagogisk forening i Århus stiftet og den blev lidt senere tilknyttet Landsforeningen Socialpædagogisk Forening. I 1946 blev Lomholt valgt som formand for foreningen, og medlemmerne talte blandt andet Marie Benedicte Gregersen, der jo var forstander for Socialpædagogisk seminarium i Århus (Kjeldsen 2003). Ved foreningens begyndelse var der 150 medlemmer. Dens formål var at være et forum, hvor medarbejdere

med tilknytning til det sociale og pædagogiske område kunne diskutere opdragelses- og undervisningsformer, der styrkede barnets frihed og selvvirksomhed og byggede på psykologiens og pædagogikkens forskningsresultater (Social-pædagogisk forening, 1946). Foreningen var tilsluttet ”New Educational Fellowship”, og der blev holdt foredrag om pædagogiske, psykologiske og samfundsmæssige emner om børn. Eksempelvis afholdtes i 1946 holdt 3 studiekredse, hvoraf Lomholt i egenskab af skolepsykiater havde en studiekreds om emnet: Opdragelse af børn fra 0-6 år. Der blev i regi af foreningen i november 1946 holdt Nordisk skolemøde i Århus med emnet: Reformpædagogikkens stilling i Norden. På mødet holdt skolepsykologer, reformpædagoger og psykiatere foredrag om forskellige emner.

I 1946 blev Landsforeningen Social-pædagogisk Forening stiftet, og her blev Lomholt og Gregersen Århus-foreningens repræsentanter i Landsforeningens bestyrelse. Landsforeningen kom til at bestå af tre 3 afdelinger: Århus, Esbjerg og København. Den havde til formål 1) at udgive Pædagogisk-Psykologisk Tidsskrift, 2) at afholde Social Pædagogisk Uge, og 3) at stå for udgivelse af materiale og bøger. Landsforeningens hovedbestyrelsen bestod bl.a. af Arvin, Sofie Riffbjerg, Astrid Skjoldbo, Torben Gregersen, Thomas Sigsgaard, Magrethe Lomholt og Marie Benedicte Gregersen (Pæd. Psyk tids. s. 115 ff, 1947). Den brede sammensætning af personer delte interesser inden for spektret progressiv pædagogik, skolepsykologi og psykiatri. I 1948 afholdtes Social Pædagogisk Uge på Århus Universitet og her sendte deltagerne en anmodning til regering, folketinget og Århus byråd om oprettelse af pædagogisk-psykologiske rådgivningsklinikker. Underskriverne var bl.a.: Erik Strømgren, Margrethe Lomholt, Marie Benedicte Gregersen, Arvin og Sofie Riffbjerg. De tidlige aktører i børnepsykiatriens udvikling var således påvirket af og funderet i interaktioner med de professionelle inden for pædagogik og psykologi. Barnets sag prægede bestræbelserne, hvor de professionelle afgrænsninger var under etablering, og hvor engagementet i de fælles initiativer bidrog til spredning af viden blandt de forskellige professionelle.

Børnepsykiatriske behandlingsafdelinger

På et internationalt plan var særligt tre forhold medvirkende til børnepsykiatriens etablering: udviklingen af rådgivningsklinikkerne, indflydelsen fra psykoanalysen og udviklingsundersøgelser i universitetsregi (Kringlen, 2003, 320). Et lignende forløb sås i Danmark. Nogle af de aktører, der havde

været aktive i etableringen af rådgivningsklinikkerne begyndte at argumentere for nødvendigheden af en særlig børnepsykiatri (Hamre 2017). Børns psykiske vanskeligheder blev igennem 1940'erne i højere grad opfattet, som noget, der som voksnes problemer krævede særlige psykiatriske behandlingsmuligheder. De ambulante klinikker havde medvirket til synliggøre behovet for egentlige behandlingsmuligheder for børn. De eksisterende psykiatriske afdelinger på hospitalerne blev i den forbindelse grad opfattet som uhensigtsmæssige for børns særlige problemer. Etableringen af børnepsykiatriske afdelinger er blevet karakteriseret som behandlingsområdets opkomst (Nøhr 1992). Mange af de aktører, der allerede havde taget initiativer til de ambulante klinikker gjorde sig ligeledes gældende i etableringen af hospitalspsykiatrien for børn, og i praksis var etableringen af behandlingsafdelingerne ofte baseret på en videreudvikling af de ambulante klinikker.

I december 1943 blev der oprettet en børnepsykiatrisk afdeling på Rigshospitalet, hvor Karen Margrethe Simonsen i 1944-49 først blev ansat som reservelæge på den psykiatriske afdeling og senere leder af Rigshospitalets børnepsykiatriske afdeling (Petersson 2003). Dette arbejde på Rigshospitalet havde allerede under overlæge Hjalmar Helweg været undervejs i nogle år med tilknytning af bl.a. Erik Strømgren. Udover at være fortaler for børnepsykiatrien gennem artikler og foredrag bidrog Simonsen også til en videnskabeliggørelse af feltet i Danmark, da hun i 1947 tilegnede sig doktorgraden ved Københavns Universitet med afhandlingen "Examination of Children from Childrens Homes and Day-Nurseries By the Bühler-Hetzer Developmental Tests". Afhandlingen byggede hun på undersøgelser af børn fra børnehjem og børnehaver, hvor hun også udviklede en udviklingstest, der fik udbredelse i børnepsykiatrien (Petersson 2003). Simonsen blev i 1950 ansat som overlæge og leder ved den nyetablerede børnepsykiatrisk afdeling i Oslo, som var placeret i tilknytning til barnklinikken ved Rigshospitalet dér.

En lignende udvikling fandt sted i Århus. I 1943 blev Erik Strømgren ansat ved Statshospitalet i Risskov, hvor Margrethe Lomholt siden kom til, efter at hun i 1944 var blevet speciallæge i psykiatri (Willadsen 2003III). Hun havde erfaringer fra arbejde på Bispebjerg hospitals psykiatriske afdeling og Århus Kommnehospitals børneafdeling. Sammen påbegyndte de arbejdet med at opbygge en børnepsykiatrisk afdeling på Statshospitalet i Århus (Harding & Ostenfeld 2019). Ved oprettelsen af afdelingen Risskov blev Lomholt blev i 1948 ansat som leder.

På Bispebjerg Hospitals psykiatriske afdeling var psykiater Carl Clemesen blevet ansat som overlæge i 1938, hvor der på linje med de to klinik-

ker på Rigshospitalet og Kommunehospitalet, var blevet indrettet en børne-psykiatrisk poliklinik. I 1940 blev Gudrun Brun blevet tilknyttet klinikken (Willadsen 2003II). Hun var samme år blevet dr. med. med speciale i psykiatri. Fra 1946 blev hun leder af den børnepsykiatriske afdeling, der nu blev indrettet på Bispebjerg. Som flere af de øvrige børnepsykiatere var hun influeret af psykoanalysens tankegods, uden selv at være psykoanalytiker. Som en kulmination på specialiseringen af børnepsykiatrien som videnskabeligt felt og behandlingsområde, blev børnepsykiatri i 1953 oprettet som et selvstændigt medicinsk speciale på Københavns Universitet.

Perioden op til etableringen af børnepsykiatrien som behandlingsområde bar præg af tværgående inspirationer fra psykiatrien, børnepsykologien og psykoanalysen. Bodil Farup var en uddannet psykolog og som psykiaterne fik hun også betydning for samspillet i udviklingen af psykologien og psykiatrien. På initiativ af både Rigshospitalet og Rockefellerfonden blev Universitetets Børnepsykologiske Klinik oprettet i 1950. Dens formål var at være behandlingsklinik for børn med adfærdsvanskeligheder. Her blev Bodil Farup blev ansat som den første leder (Willadsen 2003I). Som med børnepsykiaterne var både den nordiske og internationale inspiration stærk. Her blev såvel Nic Waals arbejde i Norge som Anna Freuds psykoanalytiske tilgang vigtige i Farups udvikling af sit arbejde inden for den kliniske børnepsykologi.

Forholdet mellem psykologien og psykiatriens fagområder var i 1930erne karakteriseret ved at være mindre afgrænset i forhold til udviklingen i 1940erne. I den sene periode blev markeringerne af fagdisciplinerne og de institutionelle praksisser, der blev forbundet med dem tydeligere. Den internationale indflydelse fik endnu større betydning for den danske forståelse af fagdisciplinernes opdeling, specialisering og videnskabeliggørelse. I begyndelsen fik psykologerne med særligt IQ-testning en central position i samarbejdet om skolens differentieringspraksis. Med etableringen af børnepsykiatrien som speciale og oprettelsen af behandlingsafdelinger tyder noget på, at hierarkiet mellem de to professioner til en vis grad udlignes.

Konklusion

Vi har i iagttaget fem typer af samarbejder, der involverede psykiatere i skolens differentieringsprocesser: de ambulante rådgivningsklinikker, observationshjemmet på Virginiavej, det skole-psykiatriske samarbejde i kommunerne, dannelsen af socialpædagogisk forening og oprettelsen af behand-

lingsafdelinger på hospitalerne. Fælles for institutionaliseringerne er optagetheden af det barn, der vurderes at have et særligt psykologisk, psykiatrisk eller pædagogisk behov. Institutionaliseringerne involverede nye former for samarbejder, der under international indflydelse, lod sig inspirere til forskellige konstruktioner af samarbejdet og former for praksis. Perioden viser en bevægelse mod gradvist større specialiseringer inden for skolepsykologien, børnepsykologien og børnepsykiatrien. Specialiseringerne sammen med de nævnte samarbejdsformer peger mod en proces, hvor professionerne både afgrænsede sig i forhold til hinanden, samtidig med at samarbejdet udbyggedes og justeredes i praksisformerne.

I begyndelsen var det psykologerne og de psykologisk orienterede lærere, der var involverede sig i undersøgelse af børnene. Tilpasningen af IQ-testningen til danske forhold i 1930 blev et skridt i videnskabeliggørelsen af skolesystemets differentieringspraksisser. Fælles forståelser i netværk mellem de kommende skolepsykologer og de progressivt indstillede pædagoger blev desuden centrale i differentieringen af eleverne. At sortere eleverne sammen med argumentationen for et nyt humanistisk orienteret syn på børns udviklingen var en fælles bestræbelse. I tråd med Foucaults forståelse af disciplinærmagten var bevægelsen udtryk for både disciplinering gennem testning og formning af et nyt ideal for elevsubjektivitet, der valoriserede elevens værdighed og selvstændighed. Kategoriseringerne var som professionaliseringerne og specialiseringerne under konstruktion i perioden. De børn, der blev vurderede som vanskelige eller problembørn lod sig ikke måle på IQ-testningens parametre. Her blev samarbejdet med rådgivningsklinikkerne, det næste vigtige skridt, hvor psykiaterne blev part i skolesystemets differentieringsprocesser. De første af de psykiatere, der forstod sig som børnepsykiatere repræsenterede andre videnskabelige diskurser, der blev del af skolesystemets måde at håndtere og kontrollere afvigelse. Diskurserne repræsenterede sprækker i forhold til den etablerede psykiatri, og sprækkerne havde fælles berøringsflader i det nye tankegods fra psykologien og pædagogikken og de kommende samarbejder om praksis.

I etableringen af observationshjemmet og senere den socialpædagogiske forening i Århus var de professionelle optaget af den fælles sag 'barnet', hvor praksisformerne gav mulighed for udveksling mellem pædagogikkens, psykologiens og psykiatriens professionelle. Interaktionen mellem diskurser og de tilknyttede professionelle bidrog til udviklingen af professionelle forståelser af den nye børnepsykiatri, hvor eksempelvis miljøforståelser, psykoanalyse og pædagogiske erfaringer blev centrale. Samtidig bidrog interaktio-

nen mellem professionerne formentlig til intern professionel afklaring og specialisering i forhold til de øvrige professioner. Internationale strømninger inden for den mentalhygiejniske bevægelse, børnepsykologi, psykoanalyse og progressiv pædagogik påvirkede desuden produktionen af professionel identitet.

Med konstruktionen af de skolepsykiatriske konsultationer blev psykiatrien direkte forbundet med skolepsykologien i differentieringen af eleverne. De konflikter, der i den forbindelse opstod, udgjorde professionelle markeringer mod større afgrænsninger af rollerne i differentieringsprocessen. Etableringen af differentieringerne kan ses som en udvidelse af disciplineringsmagten, der senere med uddannelsen af skolepsykologerne og med oprettelsen af børnepsykiatrien som selvstændigt medicinsk speciale også inkluderede selve professionaliseringen som del af magtudøvelsen. Flere af de psykiatere, der havde været del af arbejdet med rådgivningsklinikkerne blev i 1940'erne involverede i etableringen af behandlingspsykiatrien. Selvstændiggørelsen som behandlingsområde bidrog til børnepsykiatriens centrale placering i skolesystemets og velfærdsstatens måde at håndtere menneskelige afvigelse.

Hvilken betydning kan tilskrives psykiatrien som diskurs og praksis, når vi læser analysen med det biopolitiske blik? Disciplineringsmagten kan fremlæse, hvordan testning og prøver bidrog til nye formater for normalisering i mellemkrigstiden. Med biopolitikken kan fremlæses, hvordan psykovidenskaber som psykologien, psykoanalysen og psykiatrien skabte nye muligheder for intervention i forhold til familiens og barnets livsprocesser. Biopolitikken orientering mod kontrollen af livsprocesserne retter sig som bekendt både mod populationen som helhed og mod den enkelte. I disse processer får psy-professionerne og interaktionerne mellem dem betydning for statens mulighed for at kontrollere og optimere såvel befolkningens livsprocesser som den enkeltes livsførelse. Denne bestræbelse handler også om at kontrollere det afvigende liv. I udøvelsen af biopolitikken kontrol af livsprocesserne blev det udbyggede samarbejde mellem professionerne centralt, ligesom med de disciplinære teknologer. Etableringen af det tværprofessionelle samarbejde, i 1930'erne og 1940'erne var derved en forudsætning for biopolitikken virkemåder i velfærdsstaten.

Tak til Aarhus Universitets Forskningsfond (AUFF) for at have ydet støtte til det igangværende forskningsprojekt om af psykiatriens funktion i skolesystemet. Tak til historikeren Anette Eklund Hansen for arkivarbejde i forbindelse med projektet.

Referencer

- Axelsson, Thom (2008). Att vilja och välja rätt – att skapa produktiva medborgare. *Locus*, (1), 4-19.
- Axelsson, Thom (2007) *Rätt elev i rätt klass: skola, begåvning och styrning 1910–1950*. Diss. Linköping: Linköpings universitet.
- Bayer, Søs & Kristensen, Jens-Erik (2015). *Kald og Kundskab, Brydninger i børnehavepædagogikken 1870 til 2015*. København: U Press.
- Bendixen, Carsten (2006). *Psykologiske teorier om intelligens og folkeskolens elevdifferentiering*, Roskilde: Roskilde Universitetscenter.
- Carson, John (2007). *The Measure of Merit: Talents, intelligence, and inequality in the French and American Republics*. Princeton, NJ: Princeton University.
- Et socialpædagogisk seminarium i Århus for børnehavelærere og andre børneforsorgsarbejdere. (initiativtagere, ansatte og repræsentantskab) (1944) *Børnesagens Tidende*, Årgang 39, s. 124.
- Freud, Anna (1948): *Psykoanalytisk behandling af børn* (1948). København: Ejnar Munksgaard.
- Frydendahl Larsen, Bolette (2017). Diagnoser og skam i opdragelse: håbe-fulde og håbløse narrativer. I: *Professionelle blikke på den anden – når fortællinger forandrer identiteter*. (red.) Hedegaard-Sørensen, Lotte; Glintborg, Kirkebæk, Birgit. København: Frydenlund Academic.
- Foucault, Michel (2010). Bio-power. I: Rabinow (red.). *The Foucault Reader*. Vintage Books Edition, New York: Random House.
- Foucault, Michel (2002). *Overvågning og straf*. Frederiksberg: Det lille forlag.
- Foucault, Michel (2006). *Psychiatric Power, Lectures at the Collège de France 1973-1974*. New York: Palgrave MacMillan.
- Foucault, Michel (2008). *Sikkerhed, territorium, befolkning – Forelæsninger på Collège de France, 1977-1978*. København: Hans Reitzels Forlag.
- Gjerløff, Anne Katrine, Faye Jacobsen, Anette, Nørgaard Ellen & Ydesen, Christian (2014). (Red. Charlotte Appel & Ning de Coninck-Smith), *Da skolen blev sin egen 1920-1970, Dansk Skolehistorie*, Bind 4. Aarhus: Aarhus Universitetsforlag.
- Gould, Stephen J. (1996). *The Mismeasure of Man*. New York: W.W. Norton.

- Gregersen, Marie Benedicte og Stürup, Georg (1938). Beretning om arbejdet på Børneobservationshjemmet, Virginiavej 5, fra 2. febr. 1937 til 1. jan. 1938, *Den Frie Skole*.
- Grue- Sørensen, K. (1947). Om det skolepsykologiske arbejde i Danmark, *Norsk Pædagogisk Tidsskrift*, 7-17.
- Hamre, Bjørn (2012). *Problemforståelser og optimering i skolen – problemforståelser og forskelssætninger – en nutidshistorisk analyse*. København: Danmarks Pædagogiske Universitet.
- Hamre, Bjørn (2017). Skolepsykiatriens blik på det afvigende barn - i 1935-1955, *Professionelle blikke på den anden – når fortællinger forandrer identiteter*. red. / Lotte Hedegaard-Sørensen; Chalotte Glintborg; Birgit Kirkebæk. København: Frydenlund Academic.
- Hamre, Bjørn & Ydesen, Christian (2014). The Ascent of Educational Psychology in Denmark in the Interwar Years, *Nordic Journal of Educational History*, Vol. 1, no. 2 (2014), 87-11.
- Hamre, Ludvigsen & Axelsson (2019), The Emergence of Psychiatry and the Sorting of School Children in Scandinavia 1920-1950, *unpublished paper*.
- Harding, Merete & Ostenfeld, Ib: Erik Strömberg i Dansk Biografisk Leksikon, 3. udg., Gyldendal 1979-84. Hentet 6. januar 2019 fra <http://denstoredanske.dk/index.php?sideId=297925>
- Junghans, Jennie Sejr (2012). *Mellem arv og miljø – Dansk børnepsykiatri 1891-1940*. Kandidatspeciale. København: Det humanistiske fakultet, Københavns Universitet.
- Kirkebæk, Birgit (1985). *Abnormbegrebet i Danmark i 20'erne og 30'erne med særlig henblik på eugeniske bestræbelser – og især i forhold til åndssvage*. København: Danmarks Lærerhøjskole.
- Kjeldsen, Marie (2003). Marie Benedicte Gregersen (1902 - 1960), *Dansk Kvindebiografisk Leksikon online*, (<http://www.kvinfol.dk/side/173>).
- Koch, Lene (1996). *Racehygiejne i Danmark 1920-56*. København: Gyldendal.
- Kragh, Jesper Vaczy, Jensen, Stine Grønbæk & Rasmussen, Jacob Knage (2015). *På kanten af velfærdsstaten – Anbragte og indlagte i dansk socialforsorg 1933-1980*. Odense: Syddansk Universitetsforlag.
- Kringlen, Einar (2003): *Psykiatriens samtidshistorie*. København: Hans Reitzels Forlag.
- Lomholt, Margrethe (1948). *Børnepsykiatri*. København: Rosenkilde og Bagger.
- Lomholt, Margrethe (1950). Lidt om børnepsykiatri, *Unge Pædagoger Jubilæumsnummer*, juli, s. 58-60.

- Ludvigsen, Kari & Arup Seip, Åsmund (2009). The establishing of Norwegian Child Psychiatry: Ideas, pioneers and institutions», *History of Psychiatry* 20(1): 5–26.
- Ludvigsen, Kari (2010). The “psy-experts” and the minds of children: Transfer of knowledge in inter-war Norway and Sweden”, in: *In Experts We Trust: Knowledge, Politics and Bureaucracy in Nordic Welfare States*, (red.). Åsa Lundqvist and Klaus Petersen. Odense: University Press of Southern Denmark, 149-180.
- Mülberger, Annette (2014). The need for contextual approaches to the history of mental testing, *History of Psychology*, Vol 17, No 3.
- Nørgaard, Ellen (2005). Tugt og dannelse – tre historier fra kulturkampens æra. København: Gyldendal.
- Nøhr, Kirsten (1992). Fra før verden gik i terapi – om behandlingsområdets opkomst. *Dansk Pædagogisk Tidsskrift* nr. 5, 221-223.
- Petersen, Jørn Henrik, Petersen, Klaus & Christiansen, Niels Finn (2012). *Velfærdstaten i støbeskeen, Dansk Velfærdshistorie, bind 3, 1933–1956*. Viborg: Syddansk Universitetsforlag.
- Petersson, Birgit (2003) Karen Margrethe Simonsen (1903 - 1953), *Dansk Kvindebiografisk Leksikon online*, (<http://www.kvinfo.dk/side/173>)
- Qvarsell, Roger (1985) ”Från vanart till psykopati: Om barnpsykiatriens framväxt i Sverige under mellankrigstiden, *Lyconos*.
- Rose, Nikolas (1998). *Inventing Our Selves. Psychology, Power and Personhood*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Rose, Nikolas (1985). *The Psychological Complex: Psychology, Politics and Society in England 1869–1939*. London: Routledge & Kegan Paul.
- Rose, Nikolas (1995). Psykologens blick. I: Hultqvist, Kenneth and Peterson, Kenneth. (red.), *Foucault – namnet på en modern vetenskaplig och filosofisk problematik*. Stockholm: HLS Förlag.
- Rosenberg, Raben: Georg Stürup i *Den Store Danske*, Gyldendal. Hentet 6. januar 2019 fra <http://denstoredanske.dk/index.php?sideId=166326>
- Sandbjerg Hansen, Christian (2011). At gøre en forskel - Socialt arbejde, socialarbejdere og marginaliserede børn og unge, 1945 –. Ph.d.-afhandling. København: Det humanistiske Fakultet, Københavns Universitet.
- Social-pædagogisk forening (1946), *Skolen* (medlemsblad for Århus Lærerforening), 1.årgang siderne: 21, 47, 59,71, social pædagogisk uge 64.
- Strømgreen, Erik (1939): Børnepsykiatri. *Børnesagens Tidende*, Årgang 34, s.110-113.
- Ulnes Olsen, Olaf (1938): Det skolepsykologiske Arbejde i København, *Skolehygiejnisk Tidsskrift*, Årgang 26, s. 1-10.

- Willadsen, Jytte (2003I). Bodil Farup (1906 - 1967), Dansk Kvindebiografisk Leksikon online, (<http://www.kvinfo.dk/side/173>)
- Willadsen, Jytte (2003II). Gudrun Brun (1906 - 1993), Dansk Kvindebiografisk Leksikon online, (<http://www.kvinfo.dk/side/173>)
- Willadsen, Jytte (2003III). Margrete Lomholt (1903 - 1990), Dansk Kvindebiografisk Leksikon online, (<http://www.kvinfo.dk/side/173>)
- Ydesen, Christian. (2011). *The Rise of High-stakes Educational Testing in Denmark, 1920-1970*. Frankfurt am Main: Peter Lang.
- Ydesen, Christian, Hamre, Bjørn & Andreassen, Karen (2018). *Differentiation of Students in the Early Danish Welfare State: Professional Entanglements between Educational Psychologists and Psychiatrists*” Nordic Journal of Educational History. Vol. 5, Nr. 1, 2018, s. 73–96.
- Zetterqvist Nelson, Karin (2012). Från samhällets barn till egna individer – Barnpsykiatrisk behandlingsideologi 1945-1985. *Scandia* 78:2.
- Øland, Trine (2009). *Grænser for progressive pædagogikformer, Sociologiske undersøgelser af progressive pædagogikformer som middelklassekamp om dominans over det statslige skolegangsfelt & praktisk-epistemologiske undersøgelser af progressiv pædagogik som ledelse af individuel frihed 1970 og 2005*. København: Forlaget Hexis.